ESTRUCTURA I DISTRIBUCIÓ DE LES LLARS MARESMENQUES A LES DARRERIES DEL SEGLE XVII

CONSIDERACIONS PRÈVIES

Més enllà de les restes arqueològiques que, amb més o menys bon estat, ens hagin arribat als nostres dies, els inventaris post-mortem ens permeten deambular per les diferents entrades, cuines, sales, cellers, cambres, graners i estables que conformaven els habitacles dels nostres avantpassats. En definitiva, gràcies als inventaris[1] entrem en contacte amb els petits detalls de la vida quotidiana.

Precisament, aquesta voluntat ha estat la que ens ha engrescat a realitzar aquest breu estudi. La recerca parteix de la consulta de dos-cents setze inventaris, corresponents a les poblacions de Vilassar, Llavaneres, Arenys de Mar i Canet.[2] Cronològicament, hem seleccionat només aquells documents corresponents als darrers quaranta anys del segle XVII, a fi i efecte de poder aproximar-nos millor a la revifalla econòmica que nombrosos historiadors assenyalen per a les darreries d'aquest segle. Considerem que el fet de tractar-se de poblacions amb una estructura econòmica força diferent, pot ser enriquidor de cara a l'estudi. Per una banda, Llavaneres i Vilassar són el reflex d'una economia bàsicament agrària, on més del 75% de la seva població és pagesa. Per altra banda, Arenys de Mar i Canet de Mar constitueixen el màxim exponent d'una economia més avançada i dinàmica, on més del 40% dels seus habitants són comerciants, negociants o mariners.

Tot plegat ens ha de permetre respondre a un reguitzell de preguntes. Com s'estructuraven les cases? La tinença de vinyes i l'existència d'un celler on transformar el vi, era exclusiva d'un col·lectiu determinat o d'una població eminentment agrària? Com eren les botigues dels comerciants i apotecaris? Tenien els artesants un taller o bé tota la casa era una mica un taller? I finalment, fins a quin punt els inventaris són testimonis de la frenètica activitat comercial de les poblacions costaneres?

ESTRUCTURA I DISTRIBUCIÓ DE LES CASES

La minuciositat és un dels trets més característics d'aquesta documentació. Precisament aquesta meticulositat, ens ajuda a aprofundir i a conèixer millor la quotidianeïtat d'aquells temps proppassats. Malauradament, però, la font no sempre és tan precisa, i en ocasions es limita a ser un llistat més o menys extens dels béns d'un pobre mariner.

Davant del pauperisme i de la misèria que traspua en els diferents inventaris enregistrats, hom es pot arribar a plantejar quin sentit tenia inventariar els béns d'un pobre treballador o mariner, que aplegava poca cosa més que unes cassoles, olles i una caixa de mariner molt sovint mig atrotinada. En el fons, tot plegat responia a una estratègia ben estudiada. Tant la vídua com l'hereu pretenien que quedessin ben delimitades les propietats que rebien en herència. Això els afavoria, ja que els salvava en cas que els deutes dels creditors i les parts de la legítima superessin la vàlua de l'herència, però també els servia per garantir que no havien ocultat o robat res en perjudici dels hereus i dels creditors.

Generalment l'inventari s'inicia amb una breu descripció de la situació geogràfica de la llar inventariada. Ens precisa a quin carrer de la vila es troba i si té hort, eixida i pou: «Primo aquella casa ab sa axida y ort darrera la qual es situada en la present vila Arenys en lo carrer de la Parera dins la qual hi ha lo següent (...)».[3] A partir d'aquí s'inicia el recorregut per les diferents estances. En el nostre cas, ens proposem fer un petit passeig per aquests habitacles. Coneixerem com era l'entrada, la cuina, la sala o estudi, el celler, les cambres on dormien, els graners o estables i finalment les botigues. Tot plegat ens permetrà entrar en contacte amb una societat marcada per la subsistència i amb una mentalitat força diferent a la nostra.

L'entrada

Iniciem el nostre trajecte per l'entrada, nucli organitzador i articulador de tots els espais de la planta baixa. És un element que no acostuma a faltar mai. L'entrada és present en el 80% dels habitacles estudiats, i en un 3% dels casos l'entrada i la cuina constitueixen una mateixa estança. La diversitat d'elements registrats fa que l'entrada esdevingui un espai fronterer entre les activitats productives, agrícoles o gremials, i les que es duen a terme a l'interior de l'habitacle.

L'entrada aplega diferents mobles, com ara taules, bancs, cadires, armaris i, fins i tot, bufets de fusta de noguera. Els quadres de temàtica religiosa no manquen tampoc a l'entrada. Però també localitzem, per una banda, estris agrícoles, com ara aixades, magalls o magallons, arades i carretes i, per altra, tot l'instrumental per a la conservació del vi, com ara bótes de mena o de cadires, portadores per transportar el raïm o, fins i tot, embuts per omplir les bótes, sense cap vinculació a un grup professional en concret.

Molt sovint observem que l'entrada esdevé una mena de taller o botiga quan els menestrals i botiguers no disposen d'aquestes estances. Així, per exemple, localitzem inventaris on l'entrada congrega tot l'instrumental del fuster, totes les eines del boter, del mestre de cases, del sabater i, fins i tot, els estris del mariner i del pescador. En d'altres circumstàncies, l'entrada esdevé o bé una botiga on es ven una mica de tot, o bé una sala improvisada on guarir els malalts: «3 estisores, stoix de barber ab sos arreus, 1 navaja, 2 pedres esmolar navajes, 3 bassines de llauto per afaitar, 2 estisores, xaringa (...)».[4]

La cuina

Continuem el nostre recorregut per la cuina, lloc de cocció i transformació dels aliments. Era la cambra on es cuinava, però també esdevenia el punt de reunió familiar ja que era l'indret més calent de la llar. Precisament per aquest motiu, i tal com Xavier Lencina apunta en el seu treball sobre la menestralia barcelonina, no és gens estrany localitzar-hi llits. En el nostre cas, hem localitzat bressols i una trona, signe inequívoc que els infants dormien o feien vida ben calents entre olles, calderes i brasers, mentre les mares cuinaven durant els gèlids dies d'hivern. Documentem l'existència d'una cambra destinada a la transformació i cocció del menjar en gairebé 8 de cada 10 inventaris.

A les cuines inventariades trobem taules amb bancs o bé amb escons, on es transformaven els aliments i on es reunia el nucli familiar per fer els àpats. Els estris específics per a la cocció de la vianda no falten, olles i calderes per als bullits, paelles i giradores per girar el peix, en el cas dels fregits, cassoles per als guisats, graelles i brasers per a la cuina a la brasa i, finalment, greixoneres per als rostits. També localitzem els morters amb les seves mans per fer picades, ratlladores per ratllar el pa o el formatge, torradores per torrar castanyes i el «perol de aram per fer torrons». Plats, escudelles, plates i fruiteres tampoc no són oblidats.

El més curiós és que hom s'adona de la importància que el comerç tenia a algunes viles costaneres i en determinats grups sòcioprofessionals a partir de la procedència d'alguns dels elements del parament de la taula: «6 plates de terra obra de Liorna»,[5] «sort de plats i plates de Pisa».[6]

Generalment, la cuina era l'estança on s'elaborava el pa. No obstant, era habitual en algunes llars que es localitzés una cambra destinada específicament a pastar la farina. Així, localitzem un 6% d'inventaris on s'observa l'existència del pastador, vinculat a les poblacions de Llavaneres i Arenys de Mar. En el cas de Llavaneres, consignem el pastador a les llars pageses. En canvi, a Arenys de Mar, el vinculem preferentment a les cases de negociants i d'alguns ciutadans honrats. El pastador aplegava tot l'instrumental necessari per a l'elaboració del pa. Així, trobem el sedàs, que servia per destriar les partícules de diferent grandària de la farina; la farinera, recipient destinat a guardar-la, el cernador, l'escombra, el passador, la paleta i el senyador. És a dir, estaven ben proveïts per poder elaborar la pasta i els pastissos.

Tanmateix, l'existència o no del forn era cabdal, ja que pressuposava tenir una certa autonomia i independència. Si bé de manera directa l'inventari no en fa menció, sí que assenyala la relació de pales de fusta o bé de ferro destinades a posar i treure la massa del pa del forn. Sabem que la pala de fusta era la destinada a desenfornar, mentre que la de ferro servia per treure les brases: «pala de ferro del foch, 2 pales de fusta de posar pa al forn».[7] Constatem que la meitat dels inventaris disposa de forn per coure el pa, sense que observem diferències des del punt de vista social.

La sala, estudi o menjador

Prosseguim la nostra ruta visitant la sala, estudi o menjador, estança destinada a ser el punt de trobada del nucli familiar. La descripció pormenoritzada de la sala, el menjador o l'estudi permet copsar la identificació d'una estança específica dedicada a l'alimentació, que fins aleshores s'havia vinculat a la cuina. Observem un predomini de la sala, en un 22% dels casos, davant l'estudi, amb un 14%. Més marginal és la presència del menjador, ja que només és present en gairebé un 3% de les cases. Es desprèn de la lectura de les fonts que, per una banda, la sala es vinculava més a la pagesia i a la menestralia, i que, per altra, l'estudi i el menjador es relacionava més al sector comercial i liberal.

A les sales trobem nombrosos mobles, com ara cadires, taules i bancs de sala. És aquí on el nucli familiar es reunia per a les celebracions i els àpats. Tampoc no manquen caixes de monja, «bauls de mariners», cofres, bufets i arquimeses, on trobem tovalloles, eixugamans, estovalles, una «vanova marsellesa», faldilles i llençols, entre d'altres. Curiosament l'existència d'aliments, dins de cofres i caixes, és força corrent, en contrast amb la cuina, on no n'hi ha cap rastre. Les recurrents crisis de subsistències havien ocasionat que el menjar fos molt apreciat i que, per tant, el tinguessin ben protegit a les sales, estudis i cambres. No és estrany consignar sacs de farina, una mica de cigrons, forment, pèsols i faves. També proliferen armes, cortines de drap de França, catifes, pintures de temàtica religiosa i miralls que atorgarien un to de prestigi, de refinament i de lluïment a les sales.

Més enllà de ser el punt de trobada del nucli familiar, la sala o estudi assumia altres funcions. En determinades ocasions esdevenia l'indret idoni per guardar els estris agrícoles, com ara bótes, xapos, aixades o magalls. També es podia transformar en un magatzem improvisat on guardar les eines del boter, del mestre de cases o de l'adroguer i, fins i tot, en un despatx improvisat d'un notari. En aquest cas, hi trobem nombrosos manuals notarials, tinters, papers i diferents actes notarials.[8]

El celler

Una altra estança que no podia mancar en una societat on el cultiu de la vinya estava tan arrelat, era el celler. A grans trets, el 48% de les cases estudiades l'esmenten. Per poblacions, cal ressaltar l'extraordinària rellevància del celler a Canet, que supera amb escreix el 75%. Per sectors professionals, no ens sorprèn la presència del celler en un 69% de les llars pageses. Però sí ens sorprèn la seva escassa presència a les llars agrícoles de Llavaneres, ja que únicament és anotat en 3 de cada 10 inventaris. Per grups professionals, les professions liberals i la menestralia segueixen amb ordre decreixent, amb un 63% i 61% respectivament.

El celler esdevenia l'estança més idònia per a la conservació i transformació del vi, a causa de la seva orientació dins la casa i la seva temperatura. Localitzem,

per una banda, tot l'instrumental necessari per emmagatzemar el vi, bótes de cadira, de mena, i botetes d'una capacitat molt variada i, per altra, tots els estris necessaris per a la seva correcta transformació, portadores, premses, cups de fusta de roure amb el seu brescat i embuts. En realitat, el celler no tenia perquè ser lloc d'emmagatzemament i d'elaboració a la vegada. Es podia donar el cas que la llar no disposés de vinyes i que, per tant, el vi conservat hagués estat, prèviament, comprat. Tanmateix, sospitem que el celler era a la vegada magatzem i estança d'elaboració del vi per dos motius: d'una banda, perquè detectem la tinença de peces de vinya en més del 75% dels inventaris i, de l'altra, perquè consignem nombrosos estris destinats a la transformació del raïm en vi i també la mateixa rellevància percentual del celler en les cases inventariades.

Però, més enllà dels estris i de l'instrumental consignat, potser seria interessant esbrinar quina era la capacitat d'aquests cellers. Si fem un cop d'ull als inventaris, ens adonarem de l'extraordinària diversitat dels tamanys de les bótes, botetes i cups, però també del pes de l'estacionalitat. És a dir, no és el mateix realitzar un inventari als mesos d'octubre i novembre, que són els mesos en què la verema tot just s'ha acabat, que fer-lo al mes d'abril o maig, quan totes les reserves ja s'han exhaurit. Per aquest motiu, hem fet el recompte no tant del vi existent com de la capacitat d'aquests cellers. El resultat final ha estat de 31 càrregues en les quatre poblacions. Canet supera amb escreix aquesta mitjana, amb 56 càrregues. Per sectors, observem una certa uniformitat, ja que tant la pagesia com el món comercial i la menestralia aplegaria al voltant d'unes 33-37 càrregues de vi. Joan Giménez Blasco obté una capacitat de 291 càrregues, en un estudi similar a quatre masos mataronins de la dissetena centúria.[9] Sens dubte, els nivells assolits per Giménez Blasco estarien a anys llum dels nostres. Tot i així, caldria tenir en compte que el nostre estudi parteix de l'anàlisi de tots els estrats socials d'aquestes poblacions, fet que contribuiria a reduir la xifra. Per contra, Giménez Blasco parteix de la consulta de quatre inventaris corresponents a la pagesia més acomodada.

Molt sovint, el celler assumia altres funcions. Esdevenia una mena de «calaix de sastre» on guardaven els estris de treballar el camp i tot l'instrumental dels menestrals quan mancava un obrador. En ocasions, el celler es transformava en una mena de rebost on els nostres homes aplegaven els sacs de blat, cigrons i faves, així com també els barrils plens d'anxova[10] i tonells per salar peix.[11] I finalment, en determinats casos, era la cambra on es transformaven les oliveres amb oli «taulell per desfer l'oli».[12]

Les cambres

Ens endinsem, amb les cambres de dormir, en l'àmbit més íntim i privat de la casa. Al llarg del recorregut per totes les habitacions de la llar, hom s'adona de l'existència d'una certa jerarquització. No hi ha cap dificultat per identificar la cambra del cap de casa. A grans trets, una llar acostumava a tenir dues cambres. Únicament Canet supera la mitjana, amb tres estances per casa. Per sectors, observem una extraordinària uniformitat.

Generalment, cada estança disposava d'un o més llits amb les flassades, màrfegues i llençols. No hi faltaven les caixes de fusta i els cofres on guardar la roba i les escriptures de la casa, i les anomenades «caxes de mariner».[13] Precisament, hom s'adona de la magnitud dels intercanvis comercials a partir del llistat de la roba guardada dins aquests mobles: «les capas de xamellot de olanda»[14] o «ropilla de borrell de França».[15] També proliferen altres mobles, com ara bressols, trones, armaris i cadires, algunes d'aquestes de Marsella.[16]

Una ullada als diferents inventaris permet adonar-nos que, qui més qui menys, posseïa una o més joies i altres béns de prestigi, com miralls, roba ensedada i objectes de vidre. Tot plegat evidencia que moltes d'aquestes famílies accedien a uns fluxos monetaris que tresoraven en forma de joies o altres objectes de metalls preuats. La tinença de joies és força recurrent en els inventaris estudiats, però el que distingeix un col·lectiu benestant d'un altre de més modest és la quantitat d'aquests béns. Així, per exemple, un pobre braser de Llavaneres assenyalava tenir «un aguller de plata molt espatllat».[17] En contrast amb aquesta exigüitat, sobressurt el llistat més o menys extens dels béns d'un pagès acomodat de la mateixa població, que diu aplegar «uns ciris de plata, un agnus mes cadeneta, 13 culleres de plata, 1 tassa plata, 1 cinta de plata, 1 clauer de plata, 1 aguller i 1 cadeneta de plata».[18]

Una vegada més, però, s'imposa la multiplicitat de funcions en les estances. L'habitació no era únicament el lloc de dormir, sinó que també constituïa el lloc ideal per guardar els diners, les joies, els aliments, i fins les armes per protegir-se dels malfactors. Hi localitzem gerres plenes d'oli i de mel, sacs amb ametlles i forment, fruits secs, com ara figues i prunes, i un tocino salat.[19] També, les habitacions aplegaven les escriptures de la casa, llibres i actes notarials. Tot i la presència de llibres, no sembla que la lectura estigués massa arrelada. Majoritàriament, es tracta de llibres de comptes o bé de manuals notarials i mèdics. Tot sembla indicar, però, que la cultura escrita es vinculava més a les professions liberals, com ara metges, cirurgians i notaris.

La lectura atenta i acurada d'aquesta documentació permet adonar-nos, també, de la importància del treball domèstic, centrat en les fibres tèxtils i molt especialment en el cànem. A les habitacions copsem l'existència de bregadores, per destriar de la planta la part llenyosa de la fibra; de pintes, per pentinar el cànem, i de debanadores, per obtenir els cabdells del fil. Però també detectem els estris necessaris per fer puntes: «caxa 25 buxets, coixinera brodada, caxa amb 9 capdells de fil i 7 rams de fil ... de fer puntes».[20] De fet, els escrits dels coetanis, tant de pagesos com de viatgers, remarcaven una i altra vegada que aquesta feina era a grans trets femenina. Per exemple, Xavier Torras assenyala que «la filosa és lo repos de les paigeses».[21] Però, també, alguns dels viatgers que atravessaren la comarca un segle més tard, afirmaven que «las mujeres, en todos estos pueblos [St Pol, Canet i Arenys de Mar], tienen la tez fresca y son, en general, muy bonitas casi todas ocupadas en hacer encajes y blonda; por este trabajo, suave y tranquilo, su belleza se conserva y se perpetúa».[22]

El graner, estable i corral

La presència d'aquestes estances no era massa corrent. L'estable és assenyalat en un 17% dels inventaris, en contrast amb el 9% del graner i amb el 3% del corral. Localitzem estables, graners i corrals preferentment al sector agrari i a les poblacions de Canet i Vilassar. Observem que el sector agrari tenia un pes molt important a Canet, tot i haver desenvolupat una economia marinera i comercial força destacada.

A grans trets, el graner, l'estable i el corral aplegaven el mateix. Eren les estances idònies per guardar els cereals, les lleguminoses i les gerres plenes d'oli. També eren l'habitacle on dormien i menjaven els animals. Cal assenyalar que la ramaderia al Maresme no estava massa arrelada. Tot i així detectem ases, bous i mules que ajudarien en les tasques del camp. Serien de gran utilitat per llaurar la terra i transportar els fruits recollits. Més marginal és la presència d'ovelles, vaques i porcs, que servirien de suport a la fràgil economia pagesa. Proliferen les eines de treballar el camp, com ara aixades, magalls, magallons, xapos i arades per llaurar la terra, tot i que aquesta última és menys freqüent i s'acostuma a vincular a la pagesia més benestant. En alguns casos, aquestes estances esdevenien una mena d'habitació dels mals endreços, on guardarien els mobles que ja no es feien servir, com ara trones i bressols; en d'altres, es transformaven en cambres on dormien els mossos i altres treballadors de la casa.

La botiga

Enfilem el tram final del nostre trajecte amb la botiga, lloc de venda i de magatzem a la vegada. Documentem la seva existència en un 6% dels inventaris. Per poblacions, Arenys de Mar, amb un 24%, és on està més arrelada aquesta estança. Més marginal és a Llavaneres, amb un 1,6%. Per oficis, sobressurt en el grup dels menestrals, comerciants i en el de les professions liberals. No sorprèn el contrast existent entre les diferents viles maresmenques. De fet, era lògic pressuposar que l'activitat comercial tingués més rellevància a les poblacions marineres d'Arenys de Mar i Canet, on bona part de la seva població es dedicava al comerç i amb segon terme als oficis. En canvi, a Llavaneres i Vilassar, amb una economia bàsicament agrària, el comerç no tindria tanta importància.

A les botigues no falten els taulells amb calaixos grans, prestatges, armaris «per guardar les aigües, olis, xarops», cadires, bancs i les balances amb els seus pesos. A partir d'aquí, localitzem una gran diversitat i especificitat d'estris i productes en funció de l'ofici del difunt. Detectem l'instrumental i les mercaderies dels negociants, «molí de ferro per moldre pebre i 3 pipes per posar oli»,[23] dels teixidors, «taler ab son ordidor»,[24] dels apotecaris, «morter gran de pedra ab sa ma fusta tot usa per picar herbas, morter per fer unguents, receptari de fusta per posar receptes»[25] i dels botiguers, «estisores grans de ferro, 8 canas de cadis i 10 canas de drap de genova».[26] I finalment la botiga constitueix, en ocasions, únicament un centre de magatzem, és el cas de mariners i pescadors, «archa fusta per tenir sardina buyda, moli de pedra per moldre sal».[27]

En iniciar el nostre trajecte, ens plantejàvem tot un reguitzell d'interrogants que al llarg d'aquest petit viatge hem intentat donar resposta. Hem aprofundit en el coneixement de l'estructura de les cases maresmenques. Sabem que a grans trets disposaven d'una entrada, d'una cuina, d'un estudi o sala en alguns casos, d'un celler, de dues cambres, d'un estable o graner –en el cas de la pagesia–, i d'una botiga –en el cas de la menestralia, comerciants i professions liberals–. El celler, present en gairebé 5 de cada 10 inventaris, es vinculava preferentment, des del punt de vista professional, als treballadors del camp, i, des del punt de vista geogràfic, a Vilassar i Canet.

Hem visitat diverses botigues d'apotecaris, de comerciants, de negociants i de teixidors, quan aquestes estaven ben delimitades amb una estança. En els altres casos, hem observat que a causa de l'absència de la botiga altres habitacions assumien aquestes tasques, com ara l'entrada. Observem que tot l'habitacle és una mica un taller, quan manquen els tallers i els obradors. Les eines i altre instrumental apareixen disseminats entre l'entrada, la sala, el celler i els dormitoris. I, finalment, copsem el progressiu desenvolupament de l'activitat comercial a Arenys de Mar i Canet a partir de la lectura dels inventaris. Proliferen productes de França, Gènova, Pisa i, fins i tot, d'Holanda. Caldrà esperar, però, a la divuitena centúria, perquè apareguin les mercaderies de les Índies.

Després d'aquest passeig, hom s'adona del gran contrast existent entre les poblacions estudiades. En el fons, l'elecció d'aquestes quatre viles no ha estat arbitrària. Tot plegat responia a un objectiu molt concret. Es tractava de confrontar dos móns o dues realitats ben diferents. Per una banda, Llavaneres i Vilassar representaven una economia eminentment agrària i molt sovint vinculada a Mataró. Per l'altra, Canet i especialment Arenys de Mar constituïen el màxim exponent d'una economia més avançada, en la qual el sector primari ja no congregava la majoria dels treballadors. Observem, a partir de la lectura de la documentació notarial, com una incipient xarxa d'intercanvis comercials es començava a forjar en els ports d'Arenys i Canet. Sovintegen els productes d'altres poblacions espanyoles i europees. En canvi, aquest aspecte és gairebé inexistent a Vilassar i Llavaneres. Tot i així, detectem plats o plates de Pisa en algun inventari aïllat, corresponent a un pagès acomodat.

Una vegada tancats alguns dels interrogants plantejats a l'inici, se'ns n'obren d'altres, com ara la rellevància del treball domèstic, els nivells d'alfabetització i d'accés a la cultura escrita o la importància del tresorament de joies i sedes i, finalment, la rellevància de la tinença de propietats en les diferents poblacions estudiades. Tot plegat, però, correspon ja a un altre tema.

M. Alexandra Capdevila Muntadas

NOTES

1.- En l'àmbit català, cal esmentar les recerques de Jaume Codina al Baix Llobregat, Joan Giménez Blasco a Mataró i Xavier Lencina a Barcelona.
JAUME CODINA, *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*, Ariel (Barcelona 1971).
JOAN GIMÉNEZ BLASCO, *Economia i societat: Mataró (1600-1639)*, premi Iluro (Mataró 1984); i la seva tesi doctoral, *Continuïtat i canvis en les estructures econòmiques de la Catalunya del s. XVIII. Mataró 1580-1710*, Universitat de Barcelona (Barcelona 1998), publicat recentment amb el títol *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Premi Iluro 2000, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2001).
XAVIER LENCINA, «Espais i objectes quotidians. Els inventaris post-mortem catalans en el context europeu», *Actes del IV Congrés d'Història Moderna*, Universitat de Barcelona (Barcelona 1998).

2.- En el cas de Vilassar de Dalt, hem recorregut al buidatge dels inventaris post-mortem dels notaris Joan Llavaneres i Joan Antoni Vigo. Tots dos corresponen a la notaria de Vilassar i es conserven a la Secció Notarial de Mataró de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Els inventaris post-mortem de la població de Llavaneres procedeixen de l'arxiu parroquial de la mateixa població. I finalment, en el cas d'Arenys de Mar i Canet, s'ha fet el buidatge dels manuals i llibres d'inventaris dels notaris Onofre Just, Josep Oller, Rafael Bonamich Fàbregas, Jaume Arquer i Pau Figuerola, tots corresponents a la notaria d'Arenys de Mar i conservats a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar.

3.- Arxiu Històric Fidel Fita (=AHFF), notaria d'Arenys de Mar, Rafael Bonamich Fàbregas. «Llibre d'inventaris i encants» 1658-1672. Inventari d'Antoni Joan Roca, fuster d'Arenys de Mar.

4.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Rafael Bonamich Fàbregas. «Llibre d'inventaris i encants» 1658-1672. Inventari de Josep Martínez, cirurgià de Canet de Mar.

5.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Onofre Just. «Liber inventariorum et encantuum» 1657-1667. Inventari d'Antoni Ros, mariner de Canet de Mar.

6.- Arxiu Parroquial de Sant Andreu de Llavaneres (=APSLL), inventari d'Antoni Rogent, pagès de Sant Andreu de Llavaneres.

7.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Secció Notarial de Mataró, Joan Llavaneres. «Llibre d'inventaris» 1657-1685. Inventari de Narcís Estrany del Bosch, pagès de Vilassar.

8.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Tertium manuale» 1681-1682. Inventari de Miquel Duran, notari de Canet de Mar.

9.- Les dades han estat extretes de la seva tesi doctoral. JOAN GIMÉNEZ BLASCO, *Continuïtat i canvis en les estructures econòmiques de la Catalunya del s. XVIII. Mataró 1580-1710*, Universitat de Barcelona (Barcelona 1998).

10.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Rafael Bonamich Fàbregas. «Llibre d'inventaris i encants» 1658-1672. Inventari de Josep Figarola, passamaner de Canet de Mar.

11.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Sextum manuale» 1684-1685. Inventari de Jacob Casalins Parera, mariner de Canet de Mar.

12.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Josep Oller. Manual 1675-1677. Inventari de Pere Vendrell, agrícola de Canet de Mar.

13.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Rafael Bonamich Fàbregas. «Llibre d'inventaris i encants» 1658-1672. Inventari de Jerònim Blanxart, mariner d'Arenys de Mar.

14.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Josep Oller. Manual 1674-1675. Inventari de Pere Galceran, adroguer d'Arenys de Mar.

15.- Ídem.

16.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Decimum quartum manuale» 1692-1693. Inventari d'Antoni Cordera, mariner d'Arenys de Mar.

17.- APSLL, inventari d'Antoni Rosis, braser de Sant Andreu de Llavaneres.

18.- APSLL, inventari de Joan Cabot de Vall, pagès de Sant Andreu de Llavaneres.

19.- Ho localitzem en els següents inventaris:
APSLL, inventaris de Josep Catà de la Torre, pagès, i de Joan Soler, ferrer.
AHFF, notari Onofre Just. «Liber inventariorum et encantuum» 1657-1667. Inventari de Jacob Torro, negociant de Canet de Mar.
I AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Rafael Bonamich Fàbregas, «Llibre d'inventaris i encants» 1658-1672. Inventari de Miquel Rexac, mariner d'Arenys de Mar.

20.- AHFF, Onofre Just. «Liber inventariorum et encantuum» 1657-1667. Inventari de Jacob Torro, negociant de Canet de Mar

21.- Xavier Torras Sans, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines (Girona 2000), p. 60.

22.- Fragment extret del viatge de Juan Franscisco Peyron, a *Viajes de extranjeros por España y Portugal desde los tiempos remotos hasta comienzos del siglo XX*, V vol., (Junta de Castilla y León 1999), p. 244.

23.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Quintum manuale» 1683-1684. Bernat Co, negociant d'Arenys de Mar.

24.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Decimum sextum manuale» 1694-1695. Francesc Doy Texonera, teixidor de lli d'Arenys de Mar.

25.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Decimum sextum manuale» 1694-1695. Joan Vellalta, apotecari d'Arenys de Mar.

26.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Manuale» 1695-1696. Bonaventura Milans, botiguer d'Arenys de Mar.

27.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Jaume Arquer. «Manuale» 1698-1699. Marsialis Coris, mariner d'Arenys de Mar.